

Zabudnutí majiteľa hradu Ľubovňa

J. F. Rais, majiteľ hradu Ľubovňa v rokoch 1825 – 1880 a jeho manželka Apolónia Teőke

J. F. Rais, majiteľ hradu Ľubovňa v rokoch 1825 – 1880 a jeho manželka Apolónia Teőke

Nad mestom Stará Ľubovňa, v blízkosti rieky Poprad, sa na vápencovom brale už 700 rokov vypína Ľubovniansky hrad. Predpokladá sa, že jeho výstavba začala v roku 1307.¹ Podľa najnovších výskumov dal hrad Ľubovňa postaviť východoslovenský oligarcha Omodej Aba.² Prvá písomná zmienka o Ľubovnianskom hrade je v listine z roku 1311, v ktorej sa vdova po Omodejovi Abovi zaväzuje odovzdať hrady Ľubovňa a Mukačevo do kráľovského majetku.³ V uvedenom dokumente sa po prvýkrát spomína hrad pod názvom *Liblou*.

Hrad Ľubovňa tvoril spoločne s hradmi Plaveč, Dunajec a Orava sieť pevností chrániacich severné hranice Uhorska. Hrad plnil aj strážnu funkciu obchodných ciest, jeho správcovia zabezpečovali správu celého hradného panstva a vyberanie daní a poplatkov pre kráľa. Z pôvodne gotického pohraničného hradu vznikla v rokoch 1553 – 1556 mohutná renesančná pevnosť.

K najvýznamnejším udalostiam dejín hradu v jeho sedemstoročnej histórii patrí napríklad sedem kráľovských návštev uhorských a poľských panovníkov, stretnutie kráľa Žigmunda Luxemburského s poľským panovníkom Vladislavom II. Jagelovským

v roku 1412 či ukrytie poľských korunovačných klenotov v rokoch 1655 – 1661 počas švédsko-poľskej vojny. Po roku 1412 sa hrad na 360 rokov stal súčasťou Poľského kráľovstva ako tzv. spišský záloh kráľa Žigmunda Luxemburského.

Majiteľmi hradu Ľubovňa boli slávne uhorské a poľské rody ako Druget (Drugeth), Horvát (Horvath), Lubomirski, Rais (Raisz) či Zamoyski. Otázkam majiteľov hradu Ľubovňa venovala v minulosti väčšiu pozornosť poľská i slovenská historiografia, boli publikované mnohé štúdiá a knihy. Málo preskúmaným obdobím boli roky 1819 – 1880, keď bol majiteľom hradu Ľubovňa Juraj Félix Rais (označovaný aj ako Juraj III. Raisz Lublívári). V tomto príspevku sa chceme zvlášť venovať šľachtickému rodu Raisovcov, ktorý ovplyvňoval dejiny a život na hrade v 19. storočí.

Obdobie správy hradu Ľubovňa poľskými hodnosťármi sa končí v roku 1772, po delení Poľska medzi tri vtedajšie európske mocnosti: Rusko, Prusko a Rakúsko. Hrad Ľubovňa sa po dlhých 360 rokoch opäť vracia na mapu Uhorska.

Nedá sa povedať, že by obdobie ukončenia zálohu bolo pre Ľubovniansky hrad jeho najprogressívnejším obdobím. Skôr naopak, hrad stráca postavenie pohraničnej pevnosti a taktiež postavenie centra

správy poľského zálohu. Postupne sa stáva neobývaným. Jedným z riešení, ako naložiť s nepotrebným majetkom štátu, bola aj možnosť dať hrad rozobrať na stavebný materiál, ktorý by sa tak využil na iné potreby. Samozrejme, do úvahy treba zobrať aj fakt, že obývanie a správa hradov na prelome 18. a 19. storočia je už minulosťou a majitelia podobných objektov sa sťahujú do kaštieľov a kúrií. Po búrlivom období zmien na území zálohovaného Spiša sa v roku 1819 objavuje v novinách inzerát s ponukou predaja hradu Ľubovňa. Kupcom hradu a k nemu prislúchajúcich majetkov Podsadek (Szadek) a Chmeľnica (Hobgard) patriacich k panstvu sa stal pohraničný komisár a šľachtic Juraj Félix Rais.⁴

Oficiálne sa miesto pobytu Juraja Félixaisa na Ľubovnianskom hrade uvádzalo ako *arx Lublau Nro. 226*. Juraj Félix Rais potvrdzoval svoj šľachtický pôvod svojím predkom Jánom Raisom, ktorý slúžil na riaditeľstve kráľovskej komory a počas vojenských výprav proti Turkom bol prijatý za vojenského komisára. Za zásluhy na bojovom poli ho 12. októbra 1609 povýšil kráľ Matej II. ako rodáka z Abovskej stolice do šľachtického stavu erbovou listinou. Ján Rais prijal prívlastok „košický“.

Meno Rais zviditeľnil predovšetkým komcom 18. storočia Juraj II. (otec Juraja Félixaisa), keď sa ako sudca tabule a správca právnych záležitostí v tom čase venoval správe majetkov rodiny Jána Čákiho (Csáky). Výrazne participoval na politickom, vojenskom a spoločenskom dianí Spiša. Svoj šľachtický titul prezentoval v Abovskej župe 16. februára 1796 a v Šarišskej župe 10. septembra 1796, pričom sa odvolával na svojho spomínaného predka Jána Raisa. Juraj II. sa vyznamenal štedrou podporou v boji proti napoleonskému Francúzsku. Významná bola aj jeho funkcia pokladníka (*kasnára*) a podieľal sa aj na stavbe a zariadení čákiovského kaštieľa v Bijacovciach.⁵ S manželkou Annou Teréziou Petkovou, ktorá bola dcérou spišskovlašského richtára, mal štyri deti, z nich v poradí druhým bol hradný pán Ľubovne Juraj Félix Rais, ktorý bol zároveň jediným pokračovateľom rodu, pretože ostatní súrodenci ostali bez potomstva.

Okrem Juraja sa do dejín Spiša výrazne zapísal aj jeho brat Augustín, ktorý pracoval ako spišský archivár a býval v Levoči, v Turzovom dome. Juraj Félix Rais sa narodil v Hodkovciach pod Spišským hradom 10. mája 1781. Už po skončení školy, a to aj za cenu prerušenia právnických štúdií, narukoval do husárskeho pluku v Rzeszówe ako kadet. Zúčastnil sa bitiek proti napoleonským vojskám a po 29-mesačnej službe s vyznamenaním rytiera vystúpil z armády a dokončil si právnické vzdelanie. Potom nastupuje na miesto prokurátora. Stará grófká Čákiová, ktorú často spomína ako svoju dobrodinku, ho vymenovala na panstve v Spišských Vlachoch do funkcie zástupcu prokurátora.

V župe slúžil ako šľachtický pokladník. Zásluhy získal ako pohraničný komisár v roku 1809 pri vystrojení šľachtického vojska a roku 1831 pri likvidovaní cholery a roľníckeho povstania. V roku 1805 sa oženil s Apolóniou Teóke Čepánfalviou (Csépánfalvi). Svadba budúceho hradného pána Ľubovne sa konala v Spišských Vlachoch 13. februára 1805. Manželia Raisovci mali štyri deti: Alexandra, Annu, Júliusa a Konštantína.

Juraj Félix Rais získal v roku 1825 Ľubovniansky hrad kráľovskou donáciou a odvtedy on a jeho potomstvo používa predikát *ľublóvári* (ľubovnianskohradský), ktorý používajú aj dnes žijúci potomkovia hradného pána Juraja Félixaisa Raisa.

Juraj Félix Rais sa s hradom Ľubovňa a k nemu priliehajúcim panstvom oboznámil v roku 1824, keď strávil asi desať dní na hrade Dunajec v Nedeci (Poľsko). Tu spoznal nehostinný kraj, vtedy uvidel prvýkrát Ľubovňu. V tom istom roku sa zdržiaval aj v Ľubovnianskych kúpeľoch, aby sa oboznámil s hradom Ľubovňa i k nemu prislúchajúcimi majetkami v Podsadku (Szadek) a Chmeľnici (Hobgard). Ako záujemca o tieto majetky skúmal ich rozlohu a stav, nazrel do znaleckých písomností. Presvedčil sa o tom, že v tomto chladnom podnebí sa nebude dať poľnohospodárstvu, preto sa zameril na pasenie dobytky a oviec, hlavným v jeho hospodárstve sa však stalo lesné hospodárstvo. Často sa dostával do sporov aj s mestom Stará Ľubovňa práve kvôli lesným majetkom. Juraj dúfal, že lesné hospodárenie bude pre veľmi dobrý stav lesov výnosné. Ocenenie majetku komorou nepovažoval za prehnané, preto aby vyplnil otcovu túžbu, písomne požiadal o darovanie majetku. Cena hra-

Rodový erb Teókeovcov
Rodový erb Teókeovcov

Podoba hradu Ľubovňa a podhradí z roku 1875
Podoba hradu Ľubovňa a podhradí z roku 1875

Hrad Ľubovňa, detail z portrétu J. F. Raisa z roku 1827
Hrad Ľubovňa, detail z portrétu J. F. Raisa z roku 1827

du Ľubovňa s príslušným panstvom bola 57 000 zlatých. Žiadosť J. F. Raisa bola priaznivo vyba-vená a kráľovským prípisom č. 20 087 zo 6. júla 1825 mu vtedajšia kráľovská komora v Budíne oznámila, že majetok kombinovaný kráľovským darom získa on a jeho potomkovia po zaplatení určenej sumy. Juraj Félix Rais v roku 1825 zaplatil 15 000 zlatých a v roku 1826 ďalších 19 000 zlatých, v roku 1837 ešte dlhoval 19 500 zlatých.

Rodina Juraja Félixais Raisa neprijala sťahovanie na Ľubovnianske panstvo s veľkým nadšením, manželke Apolónii bolo ľúto zanechať veselú levočskú spoločnosť a pohodlný domov.

Interiér barokového paláca hradu Ľubovňa

Interiér barokového paláca hradu Ľubovňa

Cintorín rodiny Raisz-Lublovári pred Kaplnkou sv. Michala

Cintorín rodiny Raisz-Lublovári pred Kaplnkou sv. Michala

Interiér hradnej Kaplnky svätého Michala postavenej v roku 1647

Interiér hradnej Kaplnky svätého Michala postavenej v roku 1647

Obávala sa predovšetkým chladného podnebia, ktoré nevyhovovalo chorľavému synovi Alexandrovi. Ten v roku 1829 napokon chorobe podľahol a pochovali ho na hrade Ľubovňa pred hradnou Kaplnkou sv. Michala.⁶

Prvorodený syn Alexander sa narodil v roku 1808, bol veľmi učenlivý a vnímavé dieťa. V škole

dosahoval výborný prospech, aj štúdium práva podľa otcovho vzoru ukončil s vyznamenaním. Zomrel na zápal pľúc, hradné panstvo sa potom utiahlo. Je potrebné spomenúť aj ďalšie deti Juraja a Apolónie Raisovcov: dcéra Anna, narodená v roku 1811, sa vydala za Adama Mariášiho (Mariássy). Druhorodený syn Július, narodený v roku 1813, narobil hradnému pánovi nemalé problémy svojou morálkou, vzťahom k rodine a neboli mu cudzie ani finančné problémy. V roku 1832 nastupuje ako kadet k husárom zvaným Mikulášmi. Z korešpondencie medzi otcom a synom je evidentný ich nie práve najlepší vzťah. Július často od otca požadoval finančnú podporu, ktorou si potom zabezpečoval cestu k povýšeniu a vojenským hodnostiam. Z korešpondencie adresovanej na Ľubovniansky hrad je zaujímavý opis vojenských manévrov, ktoré boli 10. októbra 1835 v Litoměřiciach.⁷ Július sa tam stretol aj s uhorským kráľom a rakúskym cisárom Ferdinandom I. a taktiež s ruským cárom Mikulášom I. V liste opisuje, ako sa mu dostalo pochvaly od samotných vládcov Európy.⁸ Výsledkom manévrov bolo predovšetkým predĺženie Svätej aliance na ďalších 40 rokov. Aj napriek týmto udalostiam syn Július predčasne ukončuje vojenskú kariéru a vracia sa na hrad Ľubovňa, kde pôsobí až do svojej smrti. Zomrel na hrade Ľubovňa 26. septembra 1874, kde je aj spoločne s rodinou pochovaný.

Najmladším dieťaťom a jediným pokračovateľom rodu Raisovcov bol syn Szilárd – Konštantín Rais. Konštantín pokračuje v kariére otca ako podnotár, ďalej je dopisovateľom novín Pesti Hírlap a v revolučnom roku 1848 sa na zasadnutí snemu v Pešti prezentoval ako jeden z poslancov Spišskej župy. Za zásluhy získava aj titul rytiera Leopoldovho radu a od samotného cisára Františka Jozefa I. dostáva potvrdenie šľachtictva a spojenie prímenia „košický“ a „ľubovnianskohradský“.⁹ Jeho manželkou sa 21. septembra 1845 stáva Mária Ujháziová (Ujházy). O priebehu svadby svedčí poetický zápis v hostovskej knihe návštev Ľubovnianskeho hradu.¹⁰

Vráťme sa však do roku 1827, keď sa Juraj Félix Rais s rodinou sťahuje na hrad Ľubovňa. Čakal ich ťažký život na upravenej zrúcanine hradu sprevádzaný rodinnými starosťami z matkinej strany. Juraj Félix Rais dal na hrade obnoviť Kaplnku sv. Michala a barokový palác, ktorý obýval spoločne s rodinou. Taktiež čiastočne zabezpečil stabilitu ruiny severnej steny gotického paláca horného hradu Ľubovňa a prekryl niektoré objekty hradu strešnou krytinou.¹¹

Ako už bolo spomenuté, Raisovci sa na hrade a panstve venovali lesnému hospodárstvu a poľnohospodárstvu. O záujme hradného pána o tieto oblasti svedčí aj súbor zachovaných kníh po týchto majiteľoch hradu.¹² Skromné výnosy im však nedovoľovali náročnejšiu rekonštrukciu hradu.

Veľmi zaujímavé sú odpisy z knihy návštev Ľubovnianskeho hradu, ktorú zaviedol Juraj Félix Rais na hrade Ľubovňa v rokoch 1827 – 1880. Na základe jedného odpisu z knihy návštev sa dá s určitosťou potvrdiť baroková podoba zastrešenia hlavnej hradnej veže a jej zničenie požiarom v roku 1862: *Navštívil som hrad Ľubovňa na priateľské pozvanie majiteľa hradu. Kým som písal tieto riadky, udrel blesk do pozlátenej gule na hradnej veži a strecha pod ňou sa okamžite vznietila. Obyvatelia neboli schopní oheň uhasiť, tak urobil až následný silný dážď.* Tento údaj bol zapísaný do knihy návštev Ľubovnianskeho hradu 16. mája 1862: *Künzl Lórand, plukovník 20. pešiackeho pluku.*¹³

Okrem zápisu Künzla Lórand napísal 16. mája 1862 neznámy návštevník do knihy návštev text: *Hned po udretí blesku som videl stre-*

chu veže Ľubovnianskeho hradu, ktorá bola úplne rozbitá na zemi. Ide o ojedinelý záznam v knihe návštev, ktorý nám aspoň čiastočne približuje podobu zastrešenia hlavnej hradnej veže. Okrem tohto dôkazu sa opierame aj o originálnu portrétnu maľbu hradného pána Juraja Félixu Raisa, ktorú zhotovil na hrade Ľubovňa maliar Appon Grünen v roku 1827. Na pravom hornom okraji portrétu je maľba hradu Ľubovňa s barokovým zastrešením hlavnej hradnej veže.¹⁴

Juraj Félix Rais obýval iba barokový palác hradu Ľubovňa, ktorý prispôbil potrebám svojej rodiny. V ňom prijímal významných hostí a usporadúval veľkolepé hostiny. Za jeho správy bola zavedená aj kniha návštevníkov hradu, do ktorej sa zapisovali významní hostia. O hrade Ľubovňa počas vlastníctva Jurajom Félixom Raisom zaznamenal Uhorský geografický slovník (1851): *Ľubovňa, hrad v Spišskej župe, na vysokej skale blízko haličskej hranice... Pod ním tečie rieka Poprad. Hrad známy v histórii. Bývali tu poľskí starostovia, ktorí boli správcami 16 spišských miest patriacich kedysi pod poľskú správu, bývali tu v histórii Spiša slávne poľské kniežatá Lubomirski... K hradu patrí obec Hobgard (Chmeľnica), a taktiež pod kop-*

com nachádzajúci sa kuriálny majetok Sadek (Podsadek). V blízkosti sa nachádzajú k hradu patriace pekné lesy a panský statok. Pánom hradu je Félix Raisz, ktorý ho kúpil od kráľovskej komory. Vo vnútri sú okázalé obývacie priestory, nachádzajúce sa v niekoľkých budovách, kde v časoch komorskej správy bývali úradníci, okrem služobníctva tu iní obyvatelia nie sú. Je tu tiež kaplnka a liehovar.

Je potrebné spomenúť, že Juraj Félix Rais sa podstatne odlišoval od predchádzajúcich majiteľov hradu – bol to jeho prvý súkromný majiteľ. Predošlé vlastníctva boli postavené na úplne iných princípoch, vychádzali totiž z obrannej aj politickej funkcie hradu. Hrad Ľubovňa slúžil Raisovcom predovšetkým ako trvalé bydlisko, a nie ako pohraničná pevnosť používaná v záujme Poľského či Uhorského štátu. Samotný Rais vystupoval aj ako správca, nielen ako majiteľ. Zaoberal sa správou celého hradného majetku, čo je v porovnaní s predošlými majiteľmi podstatný rozdiel. Tí mali na hrade svojho kastelána, ktorý im zabezpečoval úradnú a praktickú správu hradu.

Počas cholery v roku 1831 Juraj Félix Rais často prijímal žiadosti o pomoc od okolitých obcí, o čom svedčí aj poďakovanie obcí Kamienka a Jarabina.¹⁵ Juraj Félix Rais sa významnou mierou zaslúžil o potlačenie sedliackeho povstania. Po smrti manželky Apolónie v roku 1860 sa presťahoval do kaštiela pod hradom, kde aj 12. decembra 1861 umrel.¹⁶ Pochovaný je spoločne s manželkou a dvomi synmi Júliusom a Alexandrom pred Kaplnkou sv. Michala na hrade Ľubovňa. Tam sa nachádza malý cintorín, ktorý sa v súpisoch hradu Ľubovňa spomína už koncom 18. storočia.

Po smrti Juraja Félixu Raisa došlo k dedičským sporom medzi jeho dvoma synmi Júliusom a Szilárdom – Konštantínom, výsledkom bol predaj Ľubovnianskeho panstva mestu Stará Ľubovňa za 87 000 zlatých (1. apríla 1880). V tom čase patrilo k hradu niekoľko budov: drevený hostinec, voziareň, budova fiškála s drevenou besiedkou v záhrade, liehovar, drevený dom, v ktorom býval kominár, murovaný pivovar,

Riaditeľka múzea Monika Pavelčíková a Juraj VI. Lublóvári pri podpise darovacej zmluvy 24. júna 2009 v Baji (Maďarsko)

Riaditeľka múzea Monika Pavelčíková a Juraj VI. Lublóvári pri podpise darovacej zmluvy 24. júna 2009 v Baji (Maďarsko)

Menovanie Konštantína Raisa za rytiera Leopoldovho radu
Menovanie Konštantína Raisa za rytiera Leopoldovho radu

Manželia Konštantín Rais a Mária Újhaziiová
Manželia Konštantín Rais a Mária Újhaziiová

Hrad Ľubovňa, prvá polovica
19. storočia

Hrad Ľubovňa, prvá polovica
19. storočia

Hrad Ľubovňa v súčasnosti
Hrad Ľubovňa v súčasnosti

Hrad Ľubovňa, druhá polovica
19. storočia

Hrad Ľubovňa, druhá polovica
19. storočia

Hrad Ľubovňa, druhá polovica
19. storočia

Hrad Ľubovňa, druhá polovica
19. storočia

Foto a reprofoto: P. Sás

byt účtovníka, budova majera, jednoposchodová murovaná sýpka, ďalší obytný dom pre úradníkov.¹⁷

Po dvojročnom spravovaní hradu Ľubovňa mestom Stará Ľubovňa sa hradu ujal v roku 1882 nový majiteľ Andrej Zamoyski a táto rodina vlastnila hrad až do roku 1945.

V závere príspevku sa chceme poďakovať Jurajovi VI. Lublčovárovi, ktorý je priamym potomkom po meči Juraja Félixisa Raisa. Tento potomok rodu je dodnes vlastníkom viac ako dvesto rokov starého archívu rodiny Raisovcov. Bez jeho priateľského postoja k múzejníkom zo Starej Ľubovne by nebolo možné bližšie poznať život na hrade Ľubovňa v 19. storočí. Ľubovnianski múzejníci až do roku 2008 nepoznali podobu hradného pána Juraja Félixisa Raisa a jeho manželky Apolónie. Po dlhom pátraní v zahraničí cez USA, Maďarsko až po Luxembursko sa podarilo skontaktovať s potomkom po J. F. Raisovi. Georges VI. Lublčovári v súčasnosti žije ako dôchodca v Luxembursku a dodnes používa priezvisko Lublčovári.

V júni 2009 sa múzeu v Starej Ľubovni podarilo získať originálne portréty majiteľov hradu Juraja Félixisa Raisa a jeho manželky Apolónie Teóke, ktoré múzeu daroval Juraj VI. Lublčovári. Portréty sa po 150 rokoch vrátili na hrad Ľubovňa a sú vystavené v jeho barokovom paláci, v stálej expozícii nábytku, kde kedysi žili Juraj a Apolónia.

Poznámky

- 1/ PAVELČÍKOVÁ, M. – ŠTEVÍK, M.: Hrad a skanzen v Starej Ľubovni, Stará Ľubovňa 2008, s. 4.
- 2/ Tamže, s. 4.
- 3/ ŠTEVÍK, M. – TIMKOVÁ, M.: Dejiny hradu Ľubovňa. Stará Ľubovňa 2005, s. 17.
- 4/ KEMPELEN, B.: Magyar nemes családok. Budapest 1913.
- 5/ CHALUPECKÝ, I.: Spišský archívár Augustín Raisz 1784 – 1844. In: Slovenská archivistika, roč. XXV., č. 2, 1990, s. 56 – 64.
- 6/ Náhrobný kameň Alexandra Raisa, cintorín na hrade Ľubovňa pred Kaplnkou sv. Michala, Ľubovnianske múzeum.
- 7/ BERTOLD, Vincenc.: Leitmeritz in der Vorzeit und

Gegenwort. Leitmeritz 1854.

8/ Korešpondencia medzi Jurajom Félixom Raisom a jeho synom Júliusom, Ľubovnianske múzeum.

9/ Menovanie Konštantína Raisza za rytiera Leopoldovho radu cisárom Františkom Jozefom I., súkromný archív rodiny Raisz – Lublčovári, Baja (Maďarsko).

10/ Odpis z hostovskej knihy hradu Ľubovňa v rokoch 1827 – 1880, Ľubovnianske múzeum.

11/ GOJDIČ, I. – TIMKOVÁ, M. – ZVEDELOVÁ, K.: Historicko-architektonický výskum horného hradu Ľubovňa. Stará Ľubovňa 2006, s. 56.

12/ Depozitár kníh, Ľubovnianske múzeum.

13/ Odpis z hostovskej knihy návštev hradu Ľubovňa v rokoch 1827 – 1880, Ľubovnianske múzeum.

14/ Originál portrétu majiteľa hradu Ľubovňa J. F. Raisa, expozícia nábytku na hrade Ľubovňa, Ľubovnianske múzeum.

15/ Nariadenie na obranu pred choleroou z roku 1831. Dokument o požiadavkách okolitých dedín Ľubovne, ktoré prosili Juraja Félixisa Raisa o pomoc pri riešení epidémie cholery. Súkromný archív rodiny Raisz – Lublčovári, Baja (Maďarsko).

16/ Náhrobný kameň Juraja Félixisa Raisa s manželkou, cintorín na hrade Ľubovňa pred Kaplnkou sv. Michala, Ľubovnianske múzeum.

17/ CHALUPECKÝ, I. – SMETANA, M.: Hrad Ľubovňa. Martin 1987, s. 63.

